

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 114 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiyoy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromodlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	

HUDUDLAR INVESTITSIIYA MUHITINI OSHIRISH MUAMMOLARI

Akbarov Bekturod Miryakubovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

O'zbekiston Bank-moliya akademiyasi

Investitsiyalar va kapital bozori kafedrasida mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada hududlarning investitsion muhiti, ularning iqtisodiy rivojlanishida xorijiy investitsiyalarning tutgan o'rni, mamlakat hududlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish yo'llari yoritilgan. Hududlar investitsiya muhitini oshirishning ilmiy-nazariy asoslari o'rganib chiqilgan. Investorlar uchun investitsion muhit va mamlakat jozibadorligini namoyon etadigan reytinglar va hududlarning investitsion jozibadorligini aniqlash ko'rsatkichlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek hududlar investitsiya muhiti jozibadorligini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: investitsion jozibadorlik, investitsion jozibadorlik indeksi, investitsiya muhiti, investitsion salohiyat, investitsiya, xorijiy investitsiya, reyting.

Abstract: The article describes the investment environment of the regions, the role of foreign investments in the economic development of the regions, ways of attracting foreign investments to the regions of our country. The scientific-theoretical basis of improving the investment environment of the regions has been studied. Ratings that show the investment environment and attractiveness of countries for investors and the elements of determining the investment attractiveness of regions are considered. Also, proposals and recommendations on increasing the attractiveness of the investment environment of the regions have been developed.

Key words: investment attractiveness, investment attractiveness index, investment climate, investment potential, investment, foreign investment, ratings.

Аннотация: В статье анализируются инвестиционный климат регионов, роль иностранных инвестиций в экономическом росте регионов, пути привлечения иностранных инвестиций в регионы нашей страны. Изучены научно-теоретические основы улучшения инвестиционной среды регионов. Рассмотрены рейтинги, которые показывают инвестиционную среду и привлекательность страны для инвесторов и элементы определения инвестиционной привлекательности регионов. Также разработаны предложения и рекомендации по повышению привлекательности инвестиционной среды регионов.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, индекс инвестиционной привлекательности, инвестиционный климат, инвестиционный потенциал, инвестиции, иностранные инвестиции, рейтинг.

KIRISH

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasidan ma'lumki, hududlarga investitsiyalarni jalb etishdagi asosiy mezonlardan biri – investitsiya muhitini yaxshilash, uning jozibadorligini ta'minlash, hududlardagi ishlab chiqarish infratuzilma tarmoqlari va ishlab chiqarish kuchlarini qulay tarzda joylashtirish orqali ishbilarmonlik muhitini rivojlantirish hisoblanadi. Bugungi kunda "To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi 2022-yilda pandemiyadan oldingi holatga qaytdi va 1,6 trln AQSH dollari tashkil etdi. Bunda transchegaraviy bitimlar va xalqaro loyihalarni moliyalashtirish ko'lami keskin kengaydi. Biroq rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsiya muhitining tiklanishi zaifligicha qolmoqda. Hozirda dunyoda kechayotgan notinch ijtimoiy-siyosiy vaziyat oziq-ovqat, yoqilg'i, moliyaviy inqirozlar va hali hanuzgacha davom etayotgan COVID-19 pandemiyasi hamda iqlim o'zgarishlari investitsiya muhitidagi stressni yanada kuchaytirmoqda".

O'zbekistonda so'nggi yillarda xorijiy investitsiyalarning o'sishi asosan davlat kafolati ostida kirib kelayotgan mablag'lar va xalqaro moliya tashkilotlarining kreditlari hisobiga yuz bermoqda. Ushbu hududlarda iqtisodiyotning raqobatdoshligini oshirish, investitsiya muhitini yaxshilash, investitsiya risklarini kamaytirish, kadrlar salohiyatini oshirish orqali investorlarning iqtisodiyotimizga bo'lgan to'liq ishonchini shakllantirishni taqozo etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tahlil qilinayotgan mavzu hududlar investitsiya muhitini bilan bog'liq ekan, dastlab biz investitsiya muhitiga turli iqtisodchi olimlar tomonidan berilgan ta'riflar va ilmiy-nazariy qarashlarni qiyosiy tahlil qilamiz.

J. Deniyels va L. Radeba kabi olimlar "investitsiya muhiti" tushunchasini "biznes muhiti" tushunchasiga nisbatan o'zaro sinonim sifatida baholab, o'tgan asrning 70-80-yillardagi transmilliy korporatsiyalar (TMK) hozirda biznes muhiti talablariga moslashuv shartlarini to'liq ko'chirib olishga ulgurishganliklarini ta'kidlaydi.

Investitsiyalar, xorijiy sarmoyalar, investitsiya muhiti jozibadorligini oshirish masalalari N. Levensev, G. Kostyunina, Yu. Leonova, A. Neshitoy, I. Tkchayenko, Ye. Xazanovich va boshqalarning ilmiy ishlarida tadqiq etilgan. Jumladan, N. Levensev va G. Kostyuninlar tomonidan xorijiy mamlakatlarning investitsiya siyosati, prinsiplari, ustuvor yo'nalishlari, o'ziga xos xususiyatlari hamda kapitalning xalqaro harakati kabilari ochib berilgan.

E. Xazanovchining ilmiy ishlarida iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashda xorijiy investitsiyalarning roli, iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish shakllari, qulay investitsiya muhitining chet el sarmoyalarini jalb qilishdagi roli tadqiq etilgan hamda xorijiy sarmoyalarni faol jalb qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Perniya Ernesto, Salas Djon Maykl Yan Sioson tomonidan olib borilgan tadqiqot natijalariga asosan, investitsion muhit keng ma'noda investitsiyalar bilan bog'liq daromad va xavflarga ta'sir qiluvchi mavjud va kutilayotgan siyosat, institutsional va xatti-harakatlar muhiti sifatida ta'riflanishi mumkin. Shuningdek mahalliy iqtisodchi-olimlardan A. Vaxabov, Sh. Xajibakiyev, N. Mo'minovlar investitsiya muhiti to'g'risida quyidagilarni ta'kidlab o'tadilar: "Investitsiya muhiti – bu xorijiy kapital qo'yilmalarining qaltislik darajasini va ulardan mamlakatda samarali foydalanish imkoniyatlarini oldindan belgilaydigan iqtisodiy, siyosiy, yuridik va ijtimoiy omillar yig'indisidir. "Investitsiya muhiti" kompleks, ko'p qirrali tushuncha bo'lib, milliy qonunchilik, iqtisodiy shart-sharoitlar (inqiroz, o'sish, stagnatsiya), bojxona rejimi, valyuta siyosati, iqtisodiy o'sish sur'atlari, inflyatsiya sur'atlari, valyuta kursining barqarorligi, tashqi qarzdorlik darajasi kabi ko'rsatkichlarga ega.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xorijiy investorlar biror bir mamlakat iqtisodiyotiga investitsiyalarini kiritishi bilan bog'liq bo'lgan qarorlarni qabul qilishi uchun o'sha mamlakat biznesni tashkil etish va uni yuritish uchun yaratgan shart-sharoitlari, investitsion muhitni sog'lomlashtirish bo'yicha olib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosati, xususan, xorijiy kompaniyalarning hech qanday moneliksiz kirib kelishi, faoliyat olib borishi uchun maxsus iqtisodiy zonalarining tashkil etilgani, soliq va boshqa moliyaviy imtiyozlarning mavjudligiga e'tibor qaratishadi.

Shuning uchun ham ko'pgina rivojlangan transmilliy kompaniyalar (TMK) to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni biror bir mamlakat iqtisodiyotiga kiritishdan oldin xalqaro reyting agentliklari tomonidan e'lon qilinadigan, xususan, Jahon bankining "Biznesni yuritish", Butunjahon iqtisodiy forumining "Global raqobatbardoshlik indeksi", Tinchlik uchun jamg'armasining "Davlatlarning faoliyatsizlik indeksi" kabi reyting ko'rsatkichlariga jiddiy diqqat qaratishadi (1-jadval).

1-jadval: Investorlar uchun investitsion muhit va mamlakatlar jozibadorligini namoyon etadigan reytinglar*

Reyting	Reytingni tuzuvchi tashkilot	Baholanadigan parametrlar	Axborot manbai
Biznesni yuritish	Jahon banki	Biznesni yuritish uchun huquqiy muhit	Statistik va huquqiy axborotlar, ekspertlardan so'rovnomalar
Global raqobatbardoshlik indeksi	Butunjahon iqtisodiy forumi	Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy parametrlari	Statistik axborot va kompaniya rahbarlaridan olingan so'rovnomalar
Davlatlarning faoliyatsizlik indeksi	Tinchlik uchun jamg'armasi	Mamlakatda istiqomat qilayotgan aholi va faoliyat yuritayotgan kompaniyalar uchun mavjud risklar	Axborotni to'plash va tahlil qilishning ichki tizimi

*Muallif tomonidan internet saytlari asosida tayyorlangan. <http://www.doingbusiness.org>, <http://weforum.org>, <http://ffp.statesindex.org>

Mamlakatning investitsion jozibadorligi bir qancha omillarga, ya'ni siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, tashkiliy-huquqiy va jug'rofiy omillarga bog'liqdir. Ushbu omillardan kelib chiqib, investorlar mamlakatga investitsiyani kiritish yoki kiritmaslik to'g'risida qaror qabul qilishadi. Jahon banki tomonidan "Doing Business" hisobotida turli mamlakatlarning 6700 dan ortiq ekspertlari tomonidan 189 ta mamlakatning biznesni yuritish bo'yicha (jami 10 indikatori) reytingi e'lon qilib boriladi.

Mazkur reytingda aks etgan barcha ko'rsatkichlarni ham mukammal deb bo'lmaydi, albatta. Ularda quyidagi muhim omillar: makroiqtisodiy siyosat, infratuzilmalarning sifati, ishchi kuchining malakasi, valyuta kurslarining tebranib turishi, investorlarning fikri, korrupsiyaning xavfi va uning darajasi bilan bog'liq omillar aks etmasdan qolgan.

Butunjahon iqtisodiy forumi tomonidan e'lon qilinadigan raqobatbardoshlik indeksida mamlakat va unda mavjud bo'lgan institutlarning o'rta muddatli davrda barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash imkoniyatlari bo'yicha ma'lumotlar e'lon qilib boriladi. Juda katta hajmdagi statistik ma'lumotlar banki va kompaniyalar boshqaruvchilaridan o'tkaziladigan so'rovnomalar asosida jami 113 nomdagi o'zgaruvchilar bo'yicha Global raqobatbardoshlik indeksi (The Global Competitiveness Index) hisoblab chiqariladi. Umumiy foydalanish mumkin bo'lgan statistik ma'lumotlar jami ma'lumotlarning 1/3 qismini tashkil etadi, qolgani esa turli xildagi anketa-so'rovnomalari asosida to'planadi.

Hududning investitsion jozibadorligini aniqlashning usul va vositalari keltirilgan bo'lib, foydalanilgan formulalar investitsiyalar jozibadorligini integral baholashga xizmat qiladi (2-jadval).

2-jadval: Investitsion jozibadorlikni aks etadigan ko'rsatkichlar tizimi

Guruh Ko'rsatkich	Innovatsion salohiyat (is)
1. Iqtisodiy jozibadorlik	Makroiqtisodiy barqarorlik (mb) Mehnat bozorining samaradorligi (mbs) Infratuzilmalarning sifati (is) Institutlarning sifat darajasi (isd) Ichki bozorning imkoniyati/hajmi (ibh) Texnologiyalarning rivojlanish darajasi (trd)
2. Huquqiy jozibadorlik	Huquqiy nuqtai nazardan biznes qilish uchun yaratilgan qulay sharoitlar
3. Investitsiyalash jarayonida risklar	Demografik bosimning darajasi (dbd) Olib borilayotgan siyosatdan va hayotdan norozi bo'lgan aholining qatlami (nb) Davlat tuzilmalarida avj olgan korrupsiya holati (dtk) Inson huquq va erkinliklarining poymol bo'lish darajasi (ihepb) Yuqori boshqaruv guruhlarining ta'sir ko'rsatish darajasi (ybog) Davlat xavfsizlik organlarining ta'sir ko'rsatish darajasi (dxot) Boshqa davlat/hududlarning ta'sir ko'rsatish darajasi (bt)

*Schwab K. World Economic Forum: The Global Competitiveness Report. Geneva: World Economic Forum, 2015.

Butunjahon iqtisodiy forumi iqtisodiy jozibadorlikni aniqlashda quyidagi formuladan foydalanadi:

$$IJ = mb + mbs + is + isd + ibh + trd + is$$

IJ – iqtisodiy jozibadorlik bo'yicha davlatga berilgan ball.

Huquqiy jozibadorlikni aniqlashda biznesni yuritish reytingidan foydalaniladi.

$$HJ = \frac{1}{DB}$$

Bu yerda: HJ – huquqiy jozibadorlik;

DB – Doing businessda davlatning reytingi.

$$HJ = \frac{1}{dbd + nb + dtk + ihepb + ybog + dxot + bt}$$

Bu yerda, risk-investitsiyalash jarayonida riskning mavjudlik darajasi: ko'rsatkich qiymati qanchalik katta bo'lsa, kapital qo'yilmalarni joylashtirishda risk darajasi shunchalik kichik bo'ladi.

Navbatdagi loyiha – Tinchlik jamg'armasi (The Fund for Peace) tomonidan 12 ta tamoyil asosida uchta guruhga (iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy) bo'lgan holda, investitsion muhitni anglatuvchi davlatning faoliyatsizlik indeksidir. Ijtimoiy guruh doirasida demografik bosim darajasi, migratsiya darajasi, hayotdan norozi bo'lganlar soni, davlatdan chiqib ketgan emigrantlar; iqtisodiy guruh doirasida iqtisodiy o'sishning nomutanosibligi, iqtisodiy beqarorlik darajasi; siyosiy guruh doirasida davlat tuzilmalarining kriminalga aloqadorligi, jamoat tashkilotlari xizmatining sifati, inson manfaatlarini va qonunlarning poymol bo'layotganligi, turli guruh va urug'larning ta'sir doirasi, boshqa davlatlarning mamlakatning ichki ishlariga aralashuvi kabi omillar inobatga olinadi.

Investitsiya muhiti juda keng ma'noda ishlatiladigan tushuncha bo'lib, investor tomonidan hisobga olinadigan barcha muammolar va masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Investor tomonidan ma'lum bir davlatga investitsiya qilishning qulay va noqulay tomonlari baholanadi, shu bilan bir qatorda, o'z kapitalini kiritmoqchi bo'lgan mamlakat mafkurasi, siyosati, iqtisodiyoti va madaniyatiga katta ahamiyat beriladi.

Investitsiya muhitining har tomonlama va chuqur tahlil qilinishi asosida investitsiya riski aniqlanadi. Investitsiya muhiti va tavakkal darajalari bir-birlariga teskari nisbatdadir. Ya'ni investitsiya muhiti qanchalik qulay bo'lsa, investorning tadbirkorlik riski shunchalik past darajada bo'ladi va bu investorlarning kirib kelishini ko'paytiradi. Aksincha, investitsiya muhiti noqulay bo'lsa, risk darajasi yuqori bo'ladi. Bu esa investitsiya qabul qiluvchi tomonning sarf-xarajatlari o'sishiga olib keladi [8].

Ma'lumki, har bir hududga xos tabiiy, iqlim shart-sharoiti, iqtisodiy resurslarning taqsimlanish xususiyatlari ularning moliyaviy-investitsion salohiyatiga ta'sir etadi. Ushbu hududlarga xos xususiyatlar asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar va, xususan, xorijiy investitsiyalarning tarmoq tarkibi bo'yicha ham hududiy faqlanishlarni keltirib chiqaradi.

Investitsiyalar samarasini mezo darajada baholash uchun investitsiya multiplikatoridan foydalaniladi. Multiplikator samarasi koeffitsiyenti hududlar iqtisodiyot tarmoqlariga kiritilayotgan investitsiyalar hajmining o'sishi orqali yalpi hududiy mahsulot hajmi o'sishiga erishilishini ifodalaydi. Investitsion faollik ko'rsatkichlari Spearman korrelyatsiya koeffitsiyentlari yordamida hisoblab chiqilgan reyting natijalari 3-jadvalda ifodalangan.

3-jadval: O'zbekiston Respublikasi hududlarida investitsiyalarni boshqarish tizimini baholash natijalari*

Hududlar	Hududda investitsion salohiyatni boshqaruv samaradorligi koeffitsiyenti (K1)	Hududda investitsion faollik darajasi bo'yicha koeffitsiyenti (K2)	Hududga jalb etilgan sarmoyaning daromadlilik ko'rsatkichlari (K3)	Reyting	
				r (sp) ko'rsatkich	Rang
Andijon	12,96	2,16	16,38	0,345	C
Buxoro	5,94	3,24	8,44	0,150	C
Jizzax	8,1	2,97	13,33	0,431	C
Qashqadaryo	6,48	1,89	12,27	-0,577	A
Navoiy	8,64	1,89	13,07	-0,473	A
Namangan	10,26	1,08	12,42	0,518	C
Samarqand	7,02	1,62	15,18	0,564	C
Surxondaryo	7,56	1,89	9,63	-0,086	A
Sirdaryo	7,56	1,08	9,54	0,100	B
Toshkent	7,02	1,62	12,90	0,086	B
Farg'ona	7,56	2,7	14,16	-0,441	A
Xorazm	6,48	2,7	9,72	0,132	B
Toshkent sh.	6,48	2,16	19,18	0,709	C

* Muallif ishlanmasi.

Hududlarning investitsion jozibadorlik indeksi oltita element asosida hisoblanadi va shu bo'yicha integral indeks aniqlanadi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, hududlarning investitsion jozibadorligini uchta guruhga bo'lish mumkin: investitsiya muhiti juda yaxshi bo'lgan guruh; investitsiya muhiti o'rta darajada bo'lgan guruh; investitsiya muhiti darajasi juda past bo'lgan guruh. Buni biz quyidagi jadval ma'lumotlaridan bilib olishimiz mumkin (4-jadval).

4-jadval: Hududlarning investitsion jozibadorligini aniqlash elementlari*

№	Hududlar	Hududning umumiy iqtisodiy rivojlanish darajasi	Hududning moliyaviy resurslar bilan ta'minlanishi	Investitsion infratuzilmaning rivojlanish darajasi	Hududning demografik tavsifi	Institsional o'zgarishlar va rivojlanish darajasi	Hududning investitsion faoliyat xavssizligi darajasi	Mutloq integral ko'rsatkich
1.	Qoraqalpog'iston	0,0064	0,121	0,085	0,222	0,559	0,535	0,234
2.	Andijon	0,341	0,151	0,276	0,426	0,560	0,594	0,367
3.	Buxoro	0,304	0,144	0,165	0,413	0,509	0,511	0,315
4.	Jizzax	0,198	0,049	0,075	0,388	0,496	0,506	0,151
5.	Qashqadaryo	0,362	0,542	0,266	0,382	0,370	0,386	0,382
6.	Navoiy	0,536	0,189	0,218	0,348	0,348	0,439	0,338
7.	Namangan	0,141	0,118	0,183	0,374	0,531	0,554	0,285
8.	Samarqand	0,181	0,234	0,154	0,401	0,607	0,522	0,322
9.	Surxondaryo	0,150	0,101	0,104	0,324	0,549	0,422	0,250
10.	Sirdaryo	0,185	0,037	0,147	0,320	0,317	0,723	0,247
11.	Toshkent	0,434	0,197	0,366	0,493	0,611	0,362	0,404
12.	Farg'ona	0,317	0,241	0,331	0,470	0,289	0,573	0,347
13.	Xorazm	0,171	0,113	0,199	0,310	0,529	0,535	0,284
14.	Toshkent sh.	0,837	0,793	0,701	0,820	0,580	0,845	0,755

* Asqarova M.T., Hakimov H.A. Makroiqtisodiy siyosat. O'quv qo'llanma. T.: TDIU, 2016. 314 b.

Birinchi guruhga Toshkent shahri, Toshkent, Qashqadaryo, Andijon va Farg'ona viloyatlari kiradi hamda ular investorlar uchun eng qulay investitsion imkoniyatlarga ega hudud hisoblanadi (indeks 0,755-0,347). Investitsion jozibadorlikning yuqori bo'lishi ushbu hududlarda tabiiy ijtimoiy-iqtisodiy salohiyat, infratuzilma, jumladan, transport va axborot-kommunikatsiya tarmoqlarining rivojlanish darajasi yuqoriligi bilan belgilanadi ^[9].

Ikkinchi guruhni Samarqand, Buxoro, Navoiy va Namangan viloyatlari tashkil etadi (indeks 0,322-0,288). Ushbu hududlar xorijiy investorlarning qazib oladigan va qayta ishlaydigan korxonalar faoliyat ko'rsatayotganiga qiziqishi bilan belgilanadi.

Uchinchi guruhga nisbatan kam rivojlangan hududlar – Xorazm, Surxondaryo, Jizzax, Sirdaryo viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi kiradi (0,284-0,234). Bu hududlarda boshqa hududlarga nisbatan mavjud infrastruktura holatining yetarli darajada rivojlanmaganligi, tabiiy iqtisodiy, investitsiya muhitining a'lo darajada emasligi mazkur hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda davlatning ishtiroki yuqori bo'lishi lozimligini belgilaydi.

Mamlakat hududlariga xorijiy investorlarni keng jalb qilishda hududlarning investitsion jozibadorlik ko'rsatkichidan tashqari boshqa bir nechta alohida ko'rsatkichlar orqali ham hududning iqtisodiy-investitsion salohiyatini aniqlash mumkin bo'lib, ular, eng avvalo, investitsiya faoliyatiga doir (umumiy) hududiy huquqiy asoslarning yaratilganligi hamda amal qilish darajasi, hududlarning yalpi hududiy mahsuloti, tadbirkorlikni boshlash va ish-bilarmonlik muhiti indeksi, hududlardagi mavjud infrastruktura hamda ishchi kuchining malakasi, tabiiy resurslar salohiyati va boshqalardir. Har bir investor hududlarga berilgan alohida imtiyoz yoki qo'shimcha yengilliklar bor yoki yo'qligi bilan ham qiziqadi. Hududlarda yuqoridagi ko'rsatkichlarning talab darajasida ekanligi esa investor uchun kafolat vazifasini bajaradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot doirasida quyidagi xulosalarni shakllantirishga muvaffaq bo'ldi:

1. O'zbekiston hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini inobatga olgan holda, Davlat statistika qo'mitasi tomonidan har bir hududning (viloyatlar, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston Respublikasi) investitsion muhit jozibadorligi bo'yicha "Yillik statistik xarita" e'lon qilib borilishini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Ushbu xaritadan quyidagi ko'rsatkichlarning joy olishi maqbul hisoblanadi: investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligi; hududning rivojlanish salohiyati; soliq siyosatining asosiy tarkibiy qismlari; hududning tabiiy- geografik va infrastruktura salohiyati; fuqarolik indeksi va boshqalar. Bunda aholining ijtimoiy faolligi, boshqaruv samaradorligi, ta'lim olish va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyati, turli xildagi ijtimoiy-iqtisodiy ma'lumotlarga ega bo'lishlik, ularning ochiqligi, mahalliy hokimiyatning aholi bilan yaqinligi va hamkorligi bilan bog'liq bo'lgan tarkibiy ko'rsatkichlar qamrab olinadi.
2. Mamlakat hududida mavjud tabiiy-resurs salohiyatini hisobga olgan holda, hududiy investitsiya siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish. Bunda tabiiy-resurs, iqtisodiy, investitsion salohiyati yuqori bo'lgan Toshkent shahri, Toshkent, Samarqand, Farg'ona viloyatlariga imtiyozlar nisbatan kam yoki umumiy bo'lgan qattiq investitsiya siyosatini, Jizzax, Sirdaryo, Surxondaryo, Qoraqalpog'iston kabi hududlarga esa imtiyozlari nisbatan ko'proq bo'lgan yengilroq investitsiya siyosatini amalga oshirish.
3. Ishchi kuchiga talab yuqori hududlar va ish o'rinlari kam hududlarda alohida imtiyozlar joriy qilish (misol uchun, Farg'ona, Namangan va Andijon viloyatlarida ishchi kuchi soni ko'pligi va ish o'рни o'rtasida nomutanosiblik mavjudligi bois yaratilgan har bir ish o'рни uchun imtiyozlar berish) lozim.
4. Hududlar investitsiya muhitini oshirish bo'yicha quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:
 - Respublika iqtisodiyotiga bevosita kapital mablag'larni keng jalb qilishni ta'minlaydigan huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa shart-sharoitlarni muntazam takomillashtirish;
 - Respublikamizga jahon darajasidagi texnologiyani yetkazib berayotgan, iqtisodiyotning zamonaviy tarkibini vujudga keltirishga ko'maklashayotgan xorijiy sarmoyadorlarga imtiyoz va preferensiyalarni taqdim etish tizimini takomillashtirish;
 - O'zbekistonning bir qator xalqaro reytinglarda ishtirokini ta'minlash va mavjud reyting ko'rsatkichlarida egallagan o'rnining pastligiga qarshi ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy-huquqiy va kompleks tadbirlarni amalga oshirish;
 - Investitsion muhit jozibadorligiga ta'sir ko'rsatadigan omillarni aniqlash, ularning ta'sir doirasini aniq hisoblab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Investment Report 2022. International tax reforms and sustainable investment. – <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2022>
2. Дэниэлс Дж.Д., Радеба Л.Х. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции. 4-е.изд. – М.: Дело ЛТД, 2014. – 438с.
3. Левенцев Н.Н., Костюнина Г.М. Международное движение капитала: инвестиционная политика зарубежных стран: учебник. – М.: Экономист, 2007. – 368 с.
4. Хазанович Э.С. Иностранные инвестиции: учебное пособие. – М.: КноРус, 2013. – 311 с.
5. Pernia Ernesto M.; Salas John Michael Ian Sioson (2005) : Investment climate and regional development in the Philippines, UPSE Discussion Paper, No. 2005,01, University of the Philippines, School of Economics (UPSE), Quezon City
6. Vaxabov A.V., Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar: o'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2010. – B. 153.
7. The Failed States Index Rankings. URL: – <http://ffp.statesindex.org/rankings>
8. Пинали Э. Инвестиционный климат и частный сектор. // Экономическое обозрение. 2005. №9.
9. Mustafakulov Sh.I. Investitsion muhit jozibadorligi: nazariya, metodologiya va amaliyot. Monografiya. BMA. 2017. 208-b.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.